

Tattay Levente

VERSENYKÉPESSÉG, INNOVÁCIÓ ÉS SZELLEMI ALKOTÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN¹

I. AZ EURÓPAI UNIÓ VERSENYKÉPESSÉGE

I.1. A KÖZÖSSÉG ALACSONY VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VÁLSÁGKÉNT VALÓ ÁTÉLÉSE AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓBAN

Az Európai Gazdasági Közösség² és az Amerikai Egyesült Államok, valamint Japán között a versenyképesség mérése, továbbá az e téren jelentkező tendenciák kutatása aktuális problémaként jelentkezett a múlt század '60-as éveitől kezdve.

*Európa gazdasági és tudományos vezető szerepének mítosza a világban már a '70-es években látványosan megdőlt.*³

Az Európai Közösség⁴ statisztikai mutatói általában elmaradtak a legjelentősebb versenytársak adataitól.⁵

I.1.1. A lemaradás gazdasági vonatkozásai

Az európai jövedelemszint mindig is lényegesen alacsonyabb volt, mint az amerikai. Az európai kereset 1950-ben 46%-a, 1973-ban 67%-a, 1990-ben 71%-a, 1998-ban 67%-a volt az Amerikai Egyesült Államok jövedelemszintjének.

Hasonló volt a helyzet a munka termelékenységével, a szolgáltatási szektor és a feldolgozóipar hozzáadottérték-arányával kapcsolatban.⁶

¹ A jelen tanulmány a TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0002 sz. projektje (A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKE-n) keretében jelenik meg.

² Az Európai Gazdasági Közösséget az 1957. évi, az EGK alapításáról szóló Római Szerződés hozta létre, amelyet az 1992-ben kötött és 1993. november 1-jén hatályba lépett Maastrichti Szerződés, majd az 1999-ben hatályba lépő Amszterdami Szerződés módosított. További módosítást hozott e vonatkozásban a 2000. évben aláírt Nizzai Megállapodás, amely 2003. február 1-jével hatályba lépett, majd a 2007-ben kötött Lisszaboni Szerződés, mely 2009. december 1-jén lépett hatályba.

³ *Giovanni Dosi, Patrik Lierena, Mauro Sylos Labini: Az Egyesült Államok és az Európai Unió innovációs teljesítményének értékelése és összehangolása. Információs társadalom, 2007. 6. sz.*

⁴ Mivel az európai integráció 1993-tól 2009-ig, a Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig az Európai Közösség hivatalos nevet viselte, a Közösség módosított alapítószerződésének megnevezése „Római Szerződés” vagy „EK-szerződés” terminológiával általánosan elfogadott volt. Ma már ez a terminológia elavult. A használatos rövidített terminológia az EUSZ vagy EUMSZ.

⁵ Az EU 1991 és 2000 között 597 milliárd euróval költött kevesebbet kutatás-fejlesztésre, mint az USA.

⁶ *Palánkai Tibor: Gazdaságpolitika, koordináció és alkalmazkodás. Európai Tükör, Jubileumi évkönyv. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest, 2007, p. 194–195.*

Az európai ipari termelés növekedési üteme szintén elmaradt az Egyesült Államok és Japán mögött. Az európai országok által elért termelékenységi szint tartósan alacsonyabb a két országénál. A legjobb európai teljesítmények csak az amerikai szint (amely átlagosan megegyezik Japánnal) 65%-át érték el. E teljesítménybeli különbségek következtében a Közösség gyors⁷ pozícióvesztésének lehettünk tanúi a nemzetközi kereskedelemben. Piaci pozícióinak romlására a '70-es években és a '80-as évek elején az EK a válságba került lemaradó ágazatok közösségi támogatásával válaszolt. Néhány év alatt azonban világgóssá vált, hogy a protekcionizmus, a közösségi szintű szubvencionálás nem képes az EK versenyképességét javítani.⁸

I.1.2. Lemaradás a technikai haladás terén

A csúcstechnológiák terén a '60-as, '70-es, sőt a '80-as évek statisztikai adatai szintén egyértelműen az Amerikai Egyesült Államok és Japán előnyét támasztották alá az Európai Közösséggel szemben. Különösen nehézvé vált az EK-országok helyzete a második olajárrobbanás (1973) kapcsán felerősödő világgazdasági versenyben, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a csúcstechnológiát képviselő, a világpiacon jó árdinamikát felmutató ágazatok termékeinél jelentkezik a Közösség legnagyobb lemaradása.⁹

Az európai versenyképesség aktualizálásában jelentős szerepet játszott a csúcstechnológiák terén az 1979. évi Davignon¹⁰-jelentés,¹¹ amely az USA-hoz és Japánhoz képest az európai ipar jelentős lemaradását állapította meg, különösen a high-tech termékek vonatkozásában.

A Közösség saját ipara mind fejlettségi szint, mind a piaci részesedés szempontjából a '80-as évek első felében még mindig el volt maradva a legfontosabb (USA és Japán) versenytársakhoz képest olyan kiemelkedő jelentőségű területeken, mint az *elektronika*, az *úrkutatás* és az *informatika*. Ennek megfelelően az informatikai világpiac több mint 60%-át USA-beli cégek uralták, szemben a 22%-os Japán és csak 11%-os közösségi részesedéssel.¹²

Európában megkongatták a vészharangokat, és a lemaradást válságjelenséggként kommunikálták.

⁷ Kende Tamás, Szűcs Tamás: Európai Közjog és Politika. Ozirisz–Századvég, Budapest, 1995, p. 52.

⁸ Farkas György, Lovas Emese (szerk.): Az EU kutatási és technológiafejlesztési politikája és Magyarország részvétele az EU, illetve tagállamai által támogatott K+F programokban (Irány az EU sorozat 11. sz.). BKIK, Budapest, 1998, p. 8.

⁹ Tóth László: Kutatás és technológiafejlesztési együttműködés az EK-ban. Európa Fórum, 1995. 3. sz.

¹⁰ Etienne Davignon az EGK ipari biztosa tisztségét töltötte be.

¹¹ Tattay Levente: Tudományirányítási rendszerek az Európai Unióban. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2007, p. 39.

¹² Kende, Szűcs: i. m. (7), p. 50.

I.1.3. A versenyképesség növelése mint az európai integráció alapvető célkitűzése

Az EK-szerződés több fejezetébe – érthető módon – bekerült¹³ a versenyképesség növelése, így az iparpolitikára,¹⁴ valamint a kutatási és technológiafejlesztési politikára vonatkozó fejezetbe.¹⁵

Az Európai Unió¹⁶ valamennyi gazdaságpolitikai és felső szintű politikai¹⁷ dokumentumában meghatározó szerepet kap a versenyképesség növelése, amely prioritást élvez a hivatalos célok között,¹⁸ egyúttal – természetesen – a tagállamoknak is kardinális fontosságú tennivalója.

A versenyképesség növelésének az igénye a legszemléletesebben az Európai Unió működéséről szóló Szerződés¹⁹ iparpolitikájáról,²⁰ valamint a kutatásról, technológiafejlesztésről és úrkutatásról szóló²¹ cikkeiben jut kifejezésre, és állandóan napirenden levő kérdés, amely a közvéleményt aktívan foglalkoztatja.

¹³ Az EK-szerződés 3. § (1) bekezdés c) pontja tartalmazza a versenyképesség követelményét.

¹⁴ Az iparpolitikának az EK-szerződés 147. § (1) bekezdése értelmében alapvető feladata a versenyképesség növelése.

¹⁵ A kutatási politikának az EK-szerződés 163. § (1) bekezdése értelmében szintén alapvető funkciója a versenyképesség növelése.

¹⁶ Az EU állam- és kormányfőinek a lisszaboni csúcsertekezleten deklarált célja.

¹⁷ Lásd pl. az Európai Unió barcelonai és lisszaboni csúcsertekezletének nyilatkozatait az európai versenyképesség növeléséről.

¹⁸ Az EU kutatás-fejlesztési politikájának, valamint ipar- és vállalkozási politikájának az EUMSZ-ben lefektetett hivatalos célja a versenyképesség növelése.

¹⁹ Az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés részeként elfogadott, 1992. február 7-én aláírt, 1993. november 1-jén hatályba lépett EU alapító szerződés (EUSZ) az Európai Unió másik alapító szerződése (Treaty on the European Union. Treaty of the functioning of the European Union), amely a Lisszaboni Szerződés néven működik, és 2009. december 1-jén lépett hatályba.

²⁰ Az EUMSZ 173. cikk (1) értelmében az Unió és a tagállamok biztosítják az uniós ipar *versenyképességéhez* szükséges feltételek meglétét. E célból – összhangban a nyitott és versengő piacok rendszerével – fellépésük arra irányul, hogy:

- felgyorsítsák az ipar alkalmazkodását a strukturális változásokhoz;
- ösztönözzék az olyan környezet kialakítását, amely az Unió egész területén kedvez a kezdeményezések és a vállalkozások – különösen a kis- és középvállalkozások – fejlődésének;
- ösztönözzék az olyan környezet kialakítását, amely kedvez a vállalkozások közötti együttműködéseknek;
- elősegítsék az innovációs, kutatási és technológiafejlesztési politikában rejlő ipari lehetőségek jobb kihasználását.

²¹ Az EUMSZ 179. cikk (1) értelmében az Unió célja az, hogy az európai kutatási térség létrehozásával, amelyen belül a kutatók, a tudományos ismeretek és technológiák szabadon áramlanak, erősítse tudományos és technológiai alapjait, továbbá ösztönözze versenyképességének fejlődését.

I.2. A VERSENYKÉPESSÉG FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSE

I.2.1. A versenyképességről általában

A versenyképesség fogalmat sokan használják, de valójában nincs szakmai egyetértés arról, hogy mit is jelent. Van, amikor a piaci teljesítmény mutatójaként tűnik fel, máskor egy gazdaság általános állapotának a jellemzésére használják, és az is gyakran előfordul, hogy korszerűséget, technológiai szintet tükröző fogalomnak vagy mutatónak tekintik.²²

A versenyképesség a piaci versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és a tartós helytállás képességét, amelyet elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelése jellemez. Így a különböző piacok (termék-, munkapiac stb.), az eltérő inputok (például vállalkozókészség, szaktudás, természeti erőforrások stb.) és a verseny (vállalati, nemzetközi, városverseny stb.) egyedi sajátosságai miatt a versenyképességnek más-más jellegzetességei lehetnek a meghatározók.²³

A versenyképesség a vállalatok, iparágak, régiók és szupranacionális régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatási szint létrehozására egy fenntartható bázison, miközben a nemzetközi versenynek tartósan ki vannak téve (OECD).²⁴

A versenyképességnek általánosan elfogadott pontos definíciója tehát sem nemzetgazdasági, sem nemzetközi, sem regionális szinten nem létezik, azonban a szakirodalomban értékelhető fogalom meghatározásokkal lehet találkozni. A versenyképesség fogalmának a megadását megnehezíti még az is, hogy azt különböző ágazatok, szakmai területek másképp definiálják. Így például beszélhetünk nemzetközi versenyképességről, ipari versenyképességről, mezőgazdasági versenyképességről, a feldolgozóipar versenyképességéről, innovatív versenyképességről stb. A versenyképességet mikro- és makroszinten egyaránt lehet értelmezni, lehetnek szubregionális, nemzeti vagy regionális vonatkozásai.²⁵ A versenyképesség értelmezhető szupranacionális régiókra is.

I.2.2. A versenyképesség összesített, komplex megközelítése

A versenyképesség komplex²⁶ módon mérhető, és gyakran hivatkoznak szakosodott intézmények évente megjelenő összesített mérési eredményeire.

²² Török Ádám: Mit mérünk mivel? A versenyképesség értelmezéséről és mérési problémáiról. In: Európai tükrök, Műhelytanulmányok, 93. sz., EU csatlakozás és versenyképesség: GKI-tanulmányok (szerk. Fogarasi J.). MEH, Budapest, 2003, p. 73.

²³ Lengyel Imre: A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. december, p. 962–987.

²⁴ Eperjesi Zoltán: Az Európai Unió versenyképessége a globális kihívások közepette. Polgári Szemle, 2013. október.

²⁵ Palánkai: i. m. (6), p. 194.

²⁶ A versenyképesség globális megközelítését gyakran szokták eklektikus megközelítésnek nevezni, amely átmenetet képez a makro- és mikroszintű versenyképesség, valamint az üzleti és tudományos megközelítés között.

Itt a World Economic Forum (WEF) által évente kiadott „*The Global Competitiveness Report*” és az Institut for Management Development (IMD) *The World Competitiveness Report*²⁷ című kiadványa különös figyelmet érdemel. E kiadványok számos részadat (makro- és mikroszintű adat, gazdaságpolitikai és intézményi mutató), továbbá számos vélemény-összesúlyozásával publikálnak olyan szintetikus indexeket, amelyek alapján a vizsgált államok versenyképességi sorrendjét megállapítják.²⁸

A közzétett szintetikus mutatók – különösen a részindexek – hasznos ismereteket nyújtanak arról, hogy egyes országok hol állnak egymáshoz viszonyítva olyan jellemzők tekintetében, amelyek fejlődési kilátásaikat, termelékenységük, illetve versenyképességük alakulását befolyásolják.

Az adott kiadványokban foglalt mutatók egyaránt alkalmasak nemzetek régiói, nemzetek és a nemzetek feletti térségek adatainak összevetésére.

1.2.3. Az Európai Unió versenyképessége

„A versenyképesség képesség olyan javak és szolgáltatások előállítására, amelyek a nemzetközi piacon értékesíthetők, miközben a jövedelmek magas és fenntartható szinten maradnak.”²⁹

Az EU versenyképessége komplex összefüggésben értelmezhető. Fő szempontjai:

- technikai-strukturális jellemzők (fejlettségi színvonalak, termelékenységi szintek, K+F-kiadások, a csúcstechnikai szektorok helyzete, valamint az integrációs kereskedelem) alakulása,
- teljesítményi jellemzők (gazdasági növekedés, infláció és foglalkoztatottság) alakulása,
- infrastruktúrális (humán, fizikai és információs), valamint
- intézményi és politikai jellemzők helyzete.³⁰

Az EU versenyképességét is több szempontból lehet elemezni. Vizsgálható az európai integráció vonatkozásában:

- az ipari versenyképesség,
- a vállalatok versenyképessége,
- a nemzetközi versenyképesség,
- az innovatív versenyképesség.

²⁷ Az IMD által kiadott World Competitiveness Yearbook egy ország nemzetközi versenyképességét igen általános tényezőkre, a hozzáadott érték, a gazdagság létrehozásának képességére, a rendelkezésre álló erőforrások, a gazdasági folyamatok globalitás igényei és a vállalkozások megfelelő menedzselésére, s mindezek gazdasági-társadalmi modellbe integrálására vezeti vissza.

²⁸ Oblath Gábor, Péntes Petra: A nemzetgazdaság nemzetközi versenyképessége, értelmezések, mutatók és néhány tanulság. Külgazdaság, 2004, 2. sz.

²⁹ Eperjesi: i. m. (24).

³⁰ Palánkai: i. m. (6), p. 194.

I.2.3.1. Ipari versenyképesség

Jelentősnek tartják az EU ipari versenyképességének vizsgálatát, amely az alábbi mutatók szerint mérhető:

- az EU részesedése a világ kereskedelmében,
- termelékenység,
- a kutatás-fejlesztési kiadások mértéke,
- a kis- és középvállalatok működése,
- az információtechnológia, az elektronika, a bio- és nanotechnológia fejlettsége.³¹

I.2.3.2. A vállalatok versenyképessége

Az európai versenyképességet vizsgálják speciális vonatkozásokban is. Ilyen például az európai vállalkozások versenyképességének vizsgálata, amelynél az alábbi követelmények jönnek számításba:

- az olcsóbb és gyorsabb cégalapítás,
- az online hozzáférhetőség javítása,
- adózási könnyítések és költségvetési támogatások,
- a kisvállalatok műszaki teljesítőképességének erősítése,
- a vállalkozások szakembereinek oktatása és képzése.

I.2.3.3. Nemzetközi versenyképesség

Az Európai Unió mutatóit általában egyes országokéval, pl. az Amerikai Egyesült Államok, Japán, Kína, Oroszország, Dél-Korea adataival vetik össze. Így a nemzetközi versenyképesség vizsgálata általánosan elfogadott.³²

A nemzetközi versenyképesség nem azonosítható sem az adott ország folyó fizetési mérlegének a változásával (romlásával), sem a működőtőke-beáramlással (mérséklődéssel).³³

A nemzetközi versenyképesség mérésének módszerei:

- a) az ország kivitelének és behozatalának változása,
- b) ár- és költség-versenyképesség,
- c) minőségi versenyképesség.

³¹ Csernenszky László: Ipar és versenyképesség az Európai Unióban. Európai füzetek, 44. Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és Külügyminisztérium, Budapest, 2003, p. 21.

³² Paul Krugman: Competitiveness, a Dangerous Obsession. Foreign Affairs, 1994. 2. sz.

³³ Oblath, Péntes: i. m. (28).

Ad a) Az ország kivitelének és behozatalának változása

Ebben a vonatkozásban a versenyképesség változását egyfajta fekete doboznak tekintjük, s az outputból következtetünk arra, hogy mi történt a doboz belsejében.³⁴

A nemzetközi versenyképesség változásának a mérésére alkalmas az ország kivitelének az aránya a nemzetközi piaci részesedés változásában. E mérési módszer kritizálható abból a szempontból, hogy nem veszi figyelembe a hazai termelés belső piaci részesedését.

Szintén alkalmas a versenyképesség mérésére az ország termelésének a hazai piaci részesedésben való mérése. Ilyen mutató azonban csak a termelés exportorientációjának változásával együtt értelmezhető. Vagyis az „importbehatolás” bármely mutatóját csak úgy érdemes vizsgálni, hogy egyidejűleg az „exportkihatolás” indikátorait is figyelembe vesszük.

Ad b) Ár- és költség-versenyképesség

Ez a versenyképesség-értelmezés lényegében egyes lehetséges (részleges) okokkal, mégpedig az ár- és költség-, illetve a profitalapú versenyképesség alakulásával azonosítja magának a versenyképességnek a változását.³⁵

E megközelítés lényege, hogy adott ország ár-, illetve költség-versenyképessége akkor javul, ha azonos valutában kifejezve (a nominális árfolyamváltozással korrigálva) a hazai árak, illetve költségek kevésbé emelkednek, mint a partnerországokban. Ennek alapján definiálhatók az úgynevezett ár-, költség- és profitalapú versenyképességi indexek.³⁶

Ad c) Minőségi versenyképesség

A minőségi versenyképesség olyan jelenség, amely könnyen körülírható, de közelebbről csak az 1. és 2. pontban közölt (az ország kivitelének és behozatalának változása és ár- és költség-versenyképesség) megközelítések kombinációjaként értelmezhető. Lényegében arról van szó, hogy egyes országok külső piaci részesedése a versenytársakhoz viszonyított emelkedő költség-, illetve árszint mellett is emelkedhet, sőt ténylegesen emelkedett is. Ez a megfigyelés képezte az úgynevezett Kaldor-paradoxon alapját, amelyre később jelentős kutatások épültek.³⁷

³⁴ Balassa Béla: Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. The Manchester School, 1965. 5. sz.

³⁵ Ez a felfogás és a kapcsolódó mutatók alkalmazása teret nyert a makrogazdasági elemzésekben. A versenyképesség ezen mutatói a mikrogazdaság fogalom- és eszköztárából kerültek a makrogazdaság mutatói közé.

³⁶ Oblath, Péntzes: i. m. (28).

³⁷ Nicholas Kaldor: The role of increasing returns, technical progress and cumulative causation in the theory of international trade and economic growth. Economie appliqué, 1981. 4. sz.

A minőségi versenyképesség értelmezésének az a legfontosabb üzenete, hogy bár rövidebb távon meghatározó lehet az ár-, illetve költség-versenyképesség alakulása, közép, illetve hosszú távon a minőségi versenyképességet meghatározó tényezők szerepe a döntő. Olyan tényezőkről van szó, amelyek lehetővé teszik, hogy hosszabb távon a partnerekhez képest emelkedő bér-, illetve árszint mellett emelkedhessen az adott állam nemzetközi piaci részesedése. E tényezők közül kiemelten figyelembe veendő a kutatás-fejlesztés és az oktatás színvonala, a fizikai és a humántőke-állomány, valamint az intézményi rendszernek a minősége.³⁸

I.2.3.4. Innovatív versenyképesség

Az innovatív versenyképesség fogalmi megközelítése jelen tanulmány III. pontjában kerül kifejtésre.

II. AZ EU TUDOMÁNY-, TECHNOLÓGIA- ÉS INNOVÁCIÓPOLITIKÁJA

II.1. AZ INNOVÁCIÓ FOGALMA

II.1.1. Az innovációról általában

Az innováció fogalmi megközelítésére először az 1930-as években került sor. Lényegét *a termelési tényezők új kombinációjában látták*.³⁹ *Az innovációval foglalkozó tudósok közül a Nobel-díjas Schumpeter a legismertebb*.⁴⁰

Az innováció fogalmának feltárása azért problematikus, mert számos megközelítése létezik. A neves magyar innovációkutató, Gáspár László⁴¹ 1998-ban közzétett könyvében távolról sem a teljesség igényével az innováció 87 fogalmi elemzését végezte el.⁴²

³⁸ *Oblath, Péntes: i. m. (28).*

³⁹ Az innováció fogalmát J. A. Schumpeter építette be a közgazdaságtanba. Szerinte az innováció:

- új – tehát a fogyasztók körében még nem ismert – javaknak vagy egyes, már létező javaknak új minőségben való előállítás,
- új, tehát a kérdéses iparágban még gyakorlatilag ismeretlen termelési eljárás bevezetése, amelynek azonban semmiképpen sem kell új tudományos felfedezésen alapulnia, és amely valamely áruval kapcsolatos új kereskedelmi eljárás is lehet,
- új elhelyezési lehetőség, vagyis olyan piac megnyitása, amelyen a kérdéses ország iparága ez ideig nem volt bevezetve, akár létezett a piac korábban, akár nem,
- nyersanyagok vagy félkész áruk új beszerzési forrásainak megnyitása. Mindegy, hogy ez a beszerzési forrás korábban is létezett, és csupán nem vették figyelembe, illetve nem tartották megfelelőnek, vagy pedig először kellett kialakítani,
- a feladatokhoz jobban illeszkedő új szervezet kialakítása.

⁴⁰ *Joseph Alois Schumpeter (1883–1950).*

⁴¹ *Dr. Gáspár László (1937–1998).*

⁴² *Dr. Gáspár László: Általános innovációelmélet. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, 1998, p. 41.*

Az innovációnak van általános és részletező megközelítése, a gazdasági-műszaki és a más területre eső innováció felosztása révén értelmezése lehet szűkebb és tágabb.⁴³

II.1.2. Az innovációs törvény innovációfogalma

Az általános megközelítés jó példáját adja A kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény 4. § (2) bekezdése, amely a technológiai innovációt értelmezi:

Technológiai innováció: a gazdasági tevékenység hatékonyságának, jövedelmezőségének javítása, illetve kedvező társadalmi és környezeti hatások elérése érdekében végzett tudományos, műszaki, szervezési, gazdálkodási, kereskedelmi műveletek összessége, amelyek eredményeként új vagy lényegesen módosított termékek, eljárások, szolgáltatások jönnek létre, új vagy lényegesen módosított eljárások, technológiák alkalmazására, piaci bevezetésére kerül sor, beleértve azokat a változásokat, amelyek csak adott ágazatban vagy adott szervezetnél minősülnek újdonságnak.⁴⁴

A technológiai innováció fogalma nem öleli fel a termék értékesítésével kapcsolatos pénzügyi és marketingtevékenységeket.

Itt e fogalom értelmezése nem szűkül le az eljárási innováció mozzanataira, hanem abba beleértendő valamennyi műszaki vonatkozású innovációs tevékenység, így például a termékinnováció, az eljárásinnováció, a szervezési innováció, valamint a mindezeket megalapozó kutatás és kísérleti fejlesztés. Nem tartoznak az innováció fogalmába azok a szervezési, pénzügyi, piaci és társadalmi innovációs tevékenységek, amelyek nem függnek össze közvetlenül a technológiai jellegű változások megvalósításával.

E megközelítés értelme, hogy magába foglalja a tárgyi és eljárási innovációt és az innováció fogalmából kivonja a szervezési, pénzügyi, piaci és társadalmi innovációs tevékenységet, ugyanakkor innovációként ismeri el azokat a változásokat, amelyek kizárólag valamely vállalkozás vagy szervezet keretében minősülnek újnak.

II.1.3. További innovációfogalmak

II.1.3.1. Az OECD innovációfogalma

Az innováció mindazon tudományos, műszaki, kereskedelmi és pénzügyi tevékenységek együttes megvalósítása, (egy ötlet átalakulása, újfajta megközelítése), amely új termékek kifejlesztéséhez és értékesítéséhez, új termelési eljárások vagy berendezések hasznosításához vagy valamely társadalmi szolgáltatás új megközelítésének a bevezetéséhez szükséges.⁴⁵

⁴³ Gáspár: i. m. (42), p. 41–42.

⁴⁴ A kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény 4. § (2) bekezdés.

⁴⁵ OECD-tanulmány: Az innováció finanszírozásának nemzeti rendszerei. OMF, Budapest, 1994.

II.1.3.2. Az EU fogalmi megközelítése

A technikai innováció mellett figyelembe kell venni a szervezeti innovációs megoldásokat, sőt, a prezentációs marketing jellegű innovációt is (hogyan adjuk el termékünket, vállalatunkat a piacon vagy a közvéleménynek). A prezentációs innováció alatt átfogóan a formatervezést és a marketinget értik. Az újítás és az innováció lehetőségeinek elterjedése kiemelt fontossággal bír a termelékenység és a gazdaság növekedése szempontjából. Itt kell megjegyezni, hogy ezen a téren nem mindig a technológiai fejlesztésben úttörő szervezetek járnak elől.⁴⁶

II. 1.4. Az innováció szellemi alkotásokra koncentráló fogalma

Az innováció szűkebb értelmezése a szellemi alkotásokra vonatkoztatva mindazon tudományos, műszaki, kereskedelmi és pénzügyi tevékenységek együttes megvalósítása az iparjogvédelem terén (egy ötlet átalakulása, újfajta megközelítése), amely új termékek kifejlesztéséhez és értékesítéséhez, új termelési eljárások vagy berendezések hasznosításához vagy valamely társadalmi szolgáltatás új megközelítésének a bevezetéséhez, továbbá piaci értékesítéséhez szükséges.

Az innováció szellemi alkotásokra fókuszáló fogalma szerint annak eredményeként új vagy lényegesen módosított termékek, eljárások, szolgáltatások jönnek létre, új vagy lényegesen módosított eljárások, technológiák alkalmazására, piaci bevezetésére kerül sor. Ez a folyamat jelentős mértékben feltételezi szabadalmak, szabadalmazott eljárások, védjegyek, formatervezési minták kidolgozását, bejelentését, jogi oltalmát és felhasználását. Jelen tanulmány ezt az innovációfogalmat használja.

II.2. AZ EURÓPAI UNIÓ TUDOMÁNY-, TECHNOLÓGIA- ÉS INNOVÁCIÓPOLITIKÁJA

Az Európai Unió innovációs tevékenységéről szóló jogszabályokban és más hivatalos dokumentumokban, tanulmányokban és tankönyvekben különböző, egységet nélkülöző, nem egyszer elavult és a hivatalostól eltérő szóhasználatokkal találkozhatunk. Szoktak hivatkozni innováció(s) politikára,⁴⁷ kutatásra és úrpolitikára,⁴⁸ kutatásra és technológiafejlesztésre,⁴⁹ kutatásra,⁵⁰ versenyképességi és innovációs programra,⁵¹ kutatási politikára,⁵² kuta-

⁴⁶ Madari Ákos (szerk.): Európa 2010. Euro Info Service, Budapest, 2004, p. 49.

⁴⁷ Madari: i. m. (46), p. 46.

⁴⁸ Általános jelentés az Európai Unió tevékenységeiről, 2005–2006. Európai Bizottság: Brüsszel, Luxemburg, 2006, 2007, p. 54.

⁴⁹ Az EK-szerződés hivatalos terminológiája.

⁵⁰ Timothy Bainbridge: EU mindentudó. HVG Kiadó, Budapest, p. 412–413.

⁵¹ CIP program. Competitiveness and Innovation Programme. Versenyképesség és Innovációs program. 2007–2013.

⁵² Kende Tamás, Szűcs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái. Ozirisz, 2002, p. 411–425.

tásra és technológiára,⁵³ K+F-politikára,⁵⁴ tudománypolitikára,⁵⁵ TTI-politikára⁵⁶ és más tényezőkre.⁵⁷

II.2.1. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) rendelkezései

Az Európai Unió vonatkozásában a tudomány-, technológia- és innovációpolitikát érintő legfontosabb rendelkezések a Lisszaboni Szerződés XVII. Ipar⁵⁸ című és XIX. Kutatás, technológiai fejlesztés és úrkutatás⁵⁹ „C” fejezetében találhatók. Az EU műszaki-tudományos tevékenységének szerves részét képezi a kutatási és technológiafejlesztési eredményeknek a széles körű ipari hasznosítása és értékesítése az EUMSZ 173. cikk (1) bekezdése szerint.

Az Európai Unió hatékonyan támogatja mind a tagállamok, mind pedig az integráció egészét érintő innovációs tevékenységet. Az állami beruházásokra azért van szükség a K+F-tevékenységben, mert a magántőke felhasználásával folyó K+F-tevékenység a társadalom szempontjából túlságosan alacsony szintű, nem eredményez világosan kirajzolható következtetéseket az ipari technológiák támogatását célzó konkrét politikai intézkedésekre vonatkozóan.

II.2.2. Az európai uniós támogatási rendszer

Az EUMSZ 107. § (1) bekezdése értelmében a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.

Itt figyelemre méltó, hogy az EUMSZ 107. § (2), (3) bekezdése többszörös kivételt enged. A belső piaccal – többek között – összeegyeztethető a szociális támogatás,⁶⁰ a természeti csapások (erdőtűzek, árvizek, tornádók, földrengések, vulkánkitörések stb.) kártalanítása, a rend-

⁵³ Werner Weindenfeld, Wolfgang Wessels: Európa A-tól Z-ig. Európai Politikai Intézet, Brüsszel, 1997.

⁵⁴ Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, Budapest, 1998, p. 198–201.

⁵⁵ Kende, Szűcs: i. m. (52), p. 412–413.

⁵⁶ A Magyar Köztársaság Kormányának hivatalos terminológiája. Lásd pl. a 2007–2013 évekre szóló középtávú tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) stratégiát.

⁵⁷ Pl. az Európai Unió 2007. évi éves jelentésében feltüntetést nyert innováció- és vállalkozáspolitikai. 20. jegyzet, p. 47–52.

⁵⁸ A Lisszaboni Szerződés XVII. Ipar c. fejezetre épül az EU ipar- és vállalkozási politikája.

⁵⁹ A Lisszaboni Szerződés XIX. kutatás, technológiai fejlesztés és úrkutatás „C” fejezetére épül az EU kutatás-fejlesztési politikája.

⁶⁰ Az EUMSZ 107 (2) bekezdése értelmében a belső piaccal összeegyeztethető:

a) a magánszemély fogyasztóknak nyújtott szociális jellegű támogatás, feltéve hogy azt a termék származásán alapuló megkülönböztetés nélkül nyújtják;

b) a természeti csapások vagy más rendkívüli események által okozott károk helyreállítására nyújtott támogatás;

kívüli események (háborúk, sztrájkok, ipari-nukleáris balesetek, tüzek és tankhajók elsüllyedése) által okozott károk kompenzálása),⁶¹ valamint az elmaradt térségek támogatása.⁶²

A belső piaccal összeegyeztethető valamely közös európai érdeket szolgáló fontos projekt megvalósításának az előmozdítására adott támogatás megengedhetősége.

E kategóriába tartozik az EU keretprogramjainak finanszírozása, az innovatív tevékenység állami támogatása és a közös európai K+F-projektek megvalósítása,⁶³ továbbá az EU versenyképességének növelésére fordított állami támogatások. Példaként említhető az Airbus-projekt, amelynek a segítségével az EU-vállalat a Boeing által egyedül uralt piacra kívánt betörni.⁶⁴

III. INNOVATÍV VERSENYKÉPESSÉG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A szellemi alkotások vonatkozásában leginkább értékelhető versenyképesség. Az OECD és az Európai Unió bevált, megbízható módszereket dolgozott ki az innovációs versenyképesség mérésére, és ehhez meghatározták a megfelelő mutatókat. A kidolgozott mutatók egyaránt alkalmasak:

- az EU, USA és Japán innovációs teljesítményének összevetésére,
- az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott államok innovációs teljesítményének a mérésére,
- a magyar innovációs teljesítmény értékelésére akár az EU-val vagy az Egyesült Államokkal, akár pedig az újonnan csatlakozott EU-államokkal összevetve.

Az innovatív Unió⁶⁵ új, továbbfejlesztett eredménytáblája tartalmazza az innovációhatékonyság mérésének legfontosabb mutatóit. A 25 kutatási és innovációs mutatón alapuló 2010. évi eredménytábla az Európai Unió 27 tagállamára, valamint Horvátországra, Szerbi-

⁶¹ Az EUMSZ 107 (3) bekezdése értelmében a belső piaccal összeegyeztethető:

a) az olyan térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ahol rendkívül alacsony az életszínvonal vagy jelentős az alulfoglalkoztatottság, valamint a 349. cikkben említett térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ezek strukturális, gazdasági és társadalmi helyzetére tekintettel;

b) valamely közös európai érdeket szolgáló fontos projekt megvalósításának előmozdítására vagy egy tagállam gazdaságában bekövetkezett komoly zavar megszüntetésére nyújtott támogatás;

c) az egyes gazdasági tevékenységek vagy gazdasági területek fejlődését előmozdító támogatás, amennyiben az ilyen támogatás nem befolyásolja hátrányosan a kereskedelmi feltételeket a közös érdekekkel ellentétes mértékben;

d) a kultúrát és a kulturális örökség megőrzését előmozdító támogatás akkor nyújtható, ha az az Unión belüli kereskedelmi és versenyfeltételeket nem befolyásolja a közös érdekekkel ellentétes mértékben.

⁶² *Boytha Györgyné, Tóth Tihamér: Versenyjog.* Budapest, PPKE–JÁK, 2010. 328.

⁶³ Ami a K+ F-tevékenység állami és vállalati finanszírozását illeti, annak az EU barcelonai csúcserkezlete döntése szerint e kiadásoknak a GDP 3%-ához kellene számszerűségében közelednie.

⁶⁴ *Boytha, Tóth: i. m. (62), p. 331.*

⁶⁵ Communication from the Commission. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. 3.3.2010., COM(2010)2020, Brussels.

ára, Törökországra, Izlandra, Macedónia volt Jugoszláv Köztársaságra, Norvégiára és Svájcra terjed ki. A mutatók három fő csoportba sorolhatók:

- potenciál, vagyis az innovációt lehetővé tevő legfontosabb tényezők (emberi erőforrások, finanszírozás és támogatás, nyitott, kiváló és vonzó kutatási rendszerek),
- vállalati tevékenységek, vagyis az európai vállalatok innovációs tevékenységének mértékét jelző mutatók (vállalati beruházások, kapcsolatépítés és vállalkozói szellem, szellemi tulajdon), valamint
- eredmények, azaz a gazdaság egészére gyakorolt jótékony hatásokat jelző mutatók (innovátorok, gazdasági hatások).

Az innováció mérésére az alábbi mutatók szolgálnak:

- műszaki és természettudományos szakemberek aránya a 20–29 éves korosztályban,
- középiskolát meghaladó végzettségű munkavállalók aránya a 25–64 éves korosztályban,
- a felnőttképzésben résztvevők aránya,
- költségvetési kutatás-fejlesztési kiadások a GDP százalékában,
- vállalati K+F-ráfordítások a nemzeti jövedelem (GDP) arányában,
- az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala által engedélyezett szabadalmak,
- az Európai Szabadalmi Hivatal által engedélyezett szabadalmak,
- a high-tech feldolgozóiparban foglalkoztatottak aránya,
- a high-tech szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya,
- informatikai és távközlési kiadások a GDP százalékában.^{66, 67}

A szellemi alkotások fontosságára utal, hogy a világ valamennyi innovációval foglalkozó statisztikájában kiemelkedő figyelmet fordítanak a szabadalmaztatás mutatóira.⁶⁸

Nemzetközi kitekintésben az innováció globális vezető hatalma az Amerikai Egyesült Államok és Japán.

Ha világviszonylatban sorrendet kell állítani a harmadik évezred második évtizedében az USA, Japán és Dél-Korea egyaránt megelőzi az Európai Uniót. Mind az USA, mind Dél-Korea 17%-kal teljesít jobban, mint az EU, Japán pedig 13%-kal.

Az EU, USA és Japán között a különbség fokozatosan csökken, viszont az EU és Dél-Korea között a különbség nő.

Az USA, Japán és Dél-Korea

- a vállalati kutatás-fejlesztési beruházások területén,
- az állami–magán közös publikációkban,
- a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányában,
- és a PCT-bejelentések számában

megelőzi az EU-t.

⁶⁶ Balogh Tamás: A magyarországi innováció helyzete Európában. Európai Tükör, 2004. május.

⁶⁷ European Innovation Scoreboard 2003. Cordis Focus, November 2003.

⁶⁸ EU Innovation Scoreboard, Ecostat, Innovation Reviews of Innovation Policy of OECD countries 2013.

Az EU változatlanul előzi Ausztráliát és Kanadát, amelyek az uniós szint 62, illetve 79%-át érték el. A BRICS-országokkal (Brazília, Dél-Afrika, India, Kína, Oroszország) szemben az EU előnye növekszik, Kínát kivéve, amely gyors ütemben fejlődik. Kína jelenleg az EU teljesítményének 44%-án áll, de feltartóztathatatlanul tör felfelé.⁶⁹

Az Európai Unió innovációs eredménytáblája⁷⁰ érdekes viszonyítási arányt alkalmaz.

A 2013-ban legjobb innovációs teljesítményt nyújtó Dél-Korea eredményét 0,740 értékben meghatározva

- az USA 0,736,
- Japán 0,711,
- az EU 0,630 arányszámmal jellemezhető.

A további versenytársnak tekinthető államok mutatói: Kanada 0,497, Ausztrália 0,389, Kína 0,275, India 0,207, Oroszország 0,191, Brazília 0,178, Dél-Afrika 0,105.

Az Európai Unió innovációs eredménytáblája meghatározza az egyes államok innovációs növekedési rátáit. Itt

- Dél-Korea vezet 6%-os növekedési rátával,
- Kína 5,8%-os növekedési rátával a második,
- az EU 2,7%-os növekedési rátával a harmadik,
- Japán 2,2%-kal a negyedik.⁷¹

IV. MODELLEK AZ INNOVÁCIÓ ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOK GAZDASÁGI FEJLŐDÉSRE GYAKOROLT HATÁSÁRÓL

Az innovációs modellek makroökonómiai szempontból nemcsak az egyes nemzetgazdaságok szintjén, hanem a világgazdaságot érintően is feltárják a gazdaság fejlődése és az innováció közötti szerves kapcsolatot. E modellek szerint hosszú távra vonatkozó összefüggések alapján tervezhető a gazdasági fejlődés.

A szellemi alkotásokkal kapcsolatos legfontosabb modellek:

1. a gazdasági és a technikai haladás összefüggése – Solow-modell,
2. a kutatás-fejlesztésre és a humántőke felhasználására építő Romer-modell,
3. a szellemi tulajdon szerepének globális felértékelődése.

⁶⁹ Az EU Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatósága 2014. évi összefoglalója (magyar nyelvű változat) az Innovatív Unió 2014. évi innovációs eredménytáblájáról, p. 5.

⁷⁰ European Commission: Innovation Union Scoreboard 2014 (annual report), 25. ábra, p. 29.

⁷¹ I. m. (70), 26. ábra, p. 29.

Ad 1. A gazdasági és a technikai haladás összefüggése – Solow-modell az 1960-as évekből

Az '50-es évek közepén tárták fel az innováció szerepét a gazdaság valamennyi területén.⁷² Robert Solow 1987-ben közgazdasági Nobel-díjat kapott a technikai fejlődés és a nemzeti jövedelem közötti összefüggés kimutatásáért (Solow-modell).⁷³ Az is egyértelművé vált, hogy a gazdasági növekedés legfontosabb hajtóerejét és eszközürendszerét a technikai fejlődés és az annak háttérét képező innovációs tevékenység képezi.⁷⁴ Solow szerint a nemzeti össztermelés eredményét a tőke, a munkaerőpiaci folyamatok és a technikai fejlődés adja.

Solow az 1909 és 1949 közötti időszakban elemezte az USA nemzeti jövedelmének növekedését.⁷⁵ Arra a következtetésre jutott, hogy a tőke- és munkabefektetések csak a nemzeti jövedelem növekedésének az 50%-át fedezik, s hogy a további 50%-os növekedés a technikai fejlődés eredménye. Ezt a hátramaradó részt Solow-maradványnak nevezték.⁷⁶

Solow nem világított rá, mit ért technikai fejlődésen, ezért modellje alapján nem lehet tudni, hogy mi történik akkor, ha a tudományba, illetve a technológiába fektetünk be, így kialakult az innováció black box-, azaz fekete doboz-modellje.⁷⁷

A '90-es években Solow felismerte, hogy a szabadalmi rendszer megbízható rendszer, s alkalmas arra, hogy több pénzügyi forrást vonzzon új anyagok és eljárások kutatásához.⁷⁸

Ad 2. Az innováció tudásközpontú modellje – a Romer-modell az 1980-as években

Paul Romer⁷⁹ olyan modellt alakított ki, amely azt hangsúlyozta, hogy a gazdasági növekedés mögött álló legfontosabb erő a tudás felhalmozása.

A modern közgazdaságtan Paul Romer által képviselt kiemelkedő irányzata szerint a gazdaság növekedésének tényleges hajtóereje a tudás felhalmozása. Elmélete szerint egy ország gazdasági növekedése elősegítése érdekében a gazdaságpolitikának elő kell segítenie az új

⁷² Fontos adatokat tartalmaz e vonatkozásban *Robert M. Solow: Contribution to the theory of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 1956. 1. sz.*

⁷³ Szerinte az egységnyi munkára jutó termelés növekedési üteme független a megtakarítások (beruházások) arányától, és teljes egészében a legszélesebb értelemben vett műszaki haladástól függ. Az összefüggés hosszabb időszak átlagára értelmezhető.

⁷⁴ *Kamill Idris: Intellectual Property a Power Tool for Economic Growth. World Intellectual Property Organization, Geneva, 20. jegyzet, 2004, p. 28.*

⁷⁵ *Robert M. Solow: Capital theory and the rate of return. North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1963.*

⁷⁶ *Idris: i. m. (74), p. 27.*

⁷⁷ *Dr. Molnár István, Németh István, Mészáros Eleonóra, Belényi Andrea: Innováció és a szellemi tulajdonvédelem. In: Posteinerné Toldi Márta: Iparjogvédelem. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2012, p. 226.*

⁷⁸ *Robert M. Solow: Perspectives in Economic Growth. Journal of Economic Perspectives, 1994. 1. sz. In: Idris: i. m. (74).*

⁷⁹ *Paul Romer, született 1955-ben, a Stanford és a New York-i egyetem professzora.*

kutatásokba és fejlesztésekbe (K+F) való befektetéseket, valamint támogatnia kell a humántőke fejlesztését célzó programokat.⁸⁰

A közgazdász abból indult ki, hogy a műszaki haladás az iparban megköveteli az összehangolt, profitorientált munkát, és ez a folyamat két lényeges összetevő jelenlétét feltételezi:

- szabadalmazható és gyártható termékeket, amelyek erre alkalmas speciális jellemzőkkel bírnak, és amelyek kizárják a konkurenciát a hasonló aktivitásból,
- annak a felismerését, hogy ez a tevékenység lényeges a közjó számára.⁸¹

Abból a célból, hogy minél több személyt bevonjanak a tudásfelhalmozási aktivitásba, erősen hangsúlyozta a megszerzett tudás kizárólagosságát. A mások kizárásának két lehetőségét hangsúlyozta, egyrészt a titokban tartást, másrészt a szellemi alkotások hatékony védelmét.⁸²

Romer a gazdasági növekedés felgyorsítása céljából azt hangsúlyozta, hogy

- egyrészt az új kutatásokba történő befektetéseket ösztönözni kell, és ellenezte az élőmunka-ráfordítások növelését,
- másrészt anyagilag támogatni kell a humántőke-felhalmozást, mivel a magas szintű humántőke felhalmozásának a termelékenység növekedését kell eredményezni, ami lehetővé teszi a fenntartható gazdasági fejlődést.⁸³

Ad 3. A szellemi tulajdon szerepének globális felértékelődése – 1990-es évek

A '90-es évek közepén a rohamos technikai fejlődés a szellemi alkotások gazdasági súlyának teljes felértékelődéséhez vezetett, itt a biotechnológia fejlődésére, új gyógyszerek kifejlesztésére, az internet világméretű elterjedésére, a digitális technika térhódítására, a védett szellemi alkotások számának minden elképzelést felülmúló növekedésére és a mezőgazdaságban a génkezelt termékek tömegtermelésére kell gondolni.⁸⁴

A szellemi tulajdon védelmének különleges felértékelődését közvetlenül a bitorolt és hamisított termékek mennyiségének totális megnövekedése idézte elő. Az EU adatai szerint a bitorolt és kalóztermékek aránya a világkereskedelemben az '90-es években 5-7%-ot tett ki. Ez világszerte 200-300 milliárd EUR közötti bevételkiesést jelent, és 200 ezer munkahely megszűnését eredményezi.⁸⁵ Az OECD adatai szerint a helyzet jelentősen romlott. A hami-

⁸⁰ A szellemi tulajdon, mint a gazdasági fejlődés motorja. *Kamill Idris*, a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) főigazgatója „A szellemi tulajdon mint a gazdaság növekedési motorja” címmel megjelölt művének összefoglalója. WIPO-kiadvány magyar nyelven, Budapest, 2005, p. 4.

⁸¹ *Paul M. Romer*: Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, 1986, október.

⁸² *Paul Romer, Luis Rivera Batiz*: Economic Integration and Endogenous Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 1991. 5. sz.

⁸³ *Paul Romer*: Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 1990. 10. sz.

⁸⁴ *Idris*: i. m. (74), 20. jegyzet, 2004. 31–32.

⁸⁵ Zöld könyv: a bitorlás és a kalózkodás leküzdése az egységes piacon. Európai Közösségek Bizottsága, 1998.

sítványok által okozott vagyoni hátrány összege nagyobb, mint 150 nemzetgazdaság GDP-je együttesen.⁸⁶

Az OECD által végzett elemzések⁸⁷ a '90-es években feltárták azt is, hogy a hamisítások és bitorlások nemcsak a gazdaság és a nemzeti jövedelem növekedését akadályozzák, hanem a közbiztonság és a közegészség vonatkozásában is katasztrofális következményekkel járnak. Az Amerikai Egyesült Államokban a hamisított és nem vizsgált repülőgéppel-alkatrészek meghibásodása évente több száz repülőgéppel-szerencsétlenséget okozott.⁸⁸

A hamisított gyógyszerek mennyiségét világszerte 6%-ra becsülték, és voltak olyan afrikai országok, ahol ezeknek a termékeknek az aránya 70% volt. Az Európai Unió adatai is megerősítik ezt a tendenciát. Egy 2012-es sajtóközlemény szerint a lefoglalt hamisított termékek 24%-a gyógyszer volt.⁸⁹

Ezek a meghökkentő adatok egyaránt mobilizálták a fejlett és a fejlődő országokat. A GATT Uruguay-fordulóját lezáró nemzetközi egyezménycsomag egyik fontos részegyezményeként fogadták el a szellemi tulajdon kereskedelmi vonatkozásairól szóló TRIPS-megállapodást, amelynek alapvető célkitűzése a hamisítások és bitorlások visszaszorítása.⁹⁰ A TRIPS-megállapodás az iparjogvédelmet és a szerzői jogot egyaránt átfogó egyik legnépesebb egyezmény, amelynek 2013-ban 159 tagja volt.

V. AZ INNOVÁCIÓ ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOK SZERVES KAPCSOLATA AZ INTEGRÁCIÓS DOKUMENTUMOKBAN

Egyre tudatosabbá vált világszerte az a felismerés, hogy szerves kapcsolat és átfedés van az innovációs tevékenység és a szellemi alkotások között.

V.1. INNOVÁCIÓELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉS

Az innovációs modellekkel és elméletekkel foglalkozó szakemberek arra a következtetésre jutottak, hogy az átfogó és úttörő innovációs változások elképzelhetetlenek a szellemi alkotások nélkül.

A szakemberek az innováció különböző minőségi változatait tartják számon, azok lehetnek nagyon alacsonyak, alacsonyak, magasak és nagyon magasak.

⁸⁶ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek a Tanácsnak a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a szellemi tulajdonjogok egységes piacáról. Brüsszel, 2011. V.14.COM (2011) 287 végleges.

⁸⁷ Economic Impact of Counterfeiting. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1998. p. 9.

⁸⁸ Az Amerikai Egyesült Államokban a hamisított repülőgéppel-alkatrésszel az alábbiak szerint okoztak légi-katasztrófákat: 1991: 52 eset; 1992: 262 eset; 1994: 411 eset; 1995: 317 eset; 1996: 220 eset.

⁸⁹ Press Releases IP/12/823. Brüsszel, 2012. július 24.

⁹⁰ Eredeti címe: Convention on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, 1994.

A magasfokozatú termékek a minőségi mutatók többségének a megváltozásával járnak, és a korábbi produktum (termék) *átfogó megújítását jelentik*. A nagyon magas fokozatú termékek szinte valamennyi minőségi mutató megváltozását eredményezik, és *forradalmian új termékhez vezetnek*.

A forradalmian új termékek

- mélyrehatóan átalakítják a felhasználók viselkedését,
- új fogyasztói kultúrát teremtenek,
- új szükségleteket teremtenek,
- előállításukra új iparágak nőnek ki.⁹¹

A magasfokozatú és a nagyon magas fokozatú (forradalmian új) termékek többsége nem képzelhető el szellemi alkotások nélkül.⁹² Erre vonatkozóan számos történelmi példát lehet felhozni, amelyek esetében a feltaláló és szabadalma egyaránt ismert: telefon – 1876;⁹³ röntgentechnika – 1895;⁹⁴ polaroid fényképezőgép – 1934;⁹⁵ fénymásoló – 1938;⁹⁶ számítógépes egér – 1967.⁹⁷

V.2. AZ IPARJOGVÉDELEM ALKOTÁSAINAK FELHASZNÁLÁSA AZ INNOVÁCIÓBAN

Egyet lehet érteni azzal a megállapítással, hogy az innováció, mint üzleti folyamat, menedzselési lépésekből áll, amelyek speciális ismereteket, szabályokat és eszközöket kívánnak meg, ezek közül az egyik az iparjogvédelem.⁹⁸

V.2.1. A termékfejlesztés és a szellemi alkotások

A termékfejlesztés legeredményesebb területe az abszolút újdonsággal rendelkező termékek kifejlesztése.⁹⁹ Ez teljesen új termékek bevezetését jelenti, teljesen új piaccal.

⁹¹ Kornai János: *Anti-equilibrium*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, p. 301.

⁹² A modern kor szabadalmi vonatkozásában számos monográfiát adtak ki, amelyek közül talán leginformatívabb: *Ian Harrison: Találmányok könyve*. J LX Kiadó, Budapest, 2004, amelynek adatait a szerző felhasználta.

⁹³ Telefon – 1876. Feltaláló: Alexander Graham Bell az Egyesült Királyságból (1847–1921); *I. Harrison: i. m. (92)*, p. 140.

⁹⁴ Röntgentechnika – 1895. Feltaláló: Wilhelm Konrad von Roentgen Németországból (1845–1923); *I. Harrison: i. m. (92)*, p. 196.

⁹⁵ Polaroid fényképezőgép – 1934. Feltaláló: Edwin Herbert Land az Amerikai Egyesült Államokból (1909–1991); *I. Harrison: i. m. (92)*, p. 164.

⁹⁶ Fénymásoló – 1938. Feltaláló: Chester F. Carson az Amerikai Egyesült Államokból (1906–1968); *I. Harrison: i. m. (92)*, p. 144.

⁹⁷ Számítógépes egér – 1967. Feltaláló: Douglas Engelbert az Amerikai Egyesült Államokból (1925–); *I. Harrison: i. m. (92)*, p. 128.

⁹⁸ *Molnár, Németh, Mészáros, Belényi: i. m. (77)*, p. 210.

⁹⁹ *David Jobber: Principles and Practice of Marketing*. McGraw–Hill International (UK) Limited, London, 1995, p. 256.

Az abszolút újdonságú termékek kifejlesztésénél szembetűnő a know-how, a szabadalmak és az iparjogvédelem más tárgyainak fontos szerepe. Az abszolút újdonságú termékek kifejlesztése modellezhető, és az alábbi fázisokból áll: ötletgyűjtés; ötletszelektálás; koncepció kialakítása és tesztelése; üzleti elemzés; termékfejlesztés; késztermék piaci tesztelése; piaci bevezetés.¹⁰⁰

A termékfejlesztés szakasza kulcsfontosságú, összehangolt mérnöki munkát feltételez. Az innovatív tevékenység a termék funkcionális tulajdonságaira összpontosít, a felhalmozott új műszaki ismeretek az esetek többségében know-how létrejöttéhez és találmányi megoldásokhoz vezetnek.¹⁰¹ Különös fontosságú a gyártóberendezések konstruálása és a termelésbe való bevezetése, a számítógéppel támogatott formatervezés és a szoftverek alkalmazása.

A szellemi alkotások bejelentésére csak késztermék piaci tesztelését követően kerülhet sor. A tesztelés során a potenciális vevőkör választ ad arra, hogy hajlandó-e megvásárolni a terméket.¹⁰² Amennyiben a piac jelzéseiből az állapítható meg, hogy az adott termék értékesíthető, sor kerülhet a szabadalmi, védjegy- és mintabejelentésekre.

V.2.2. A szabadalmak szerepe

A szabadalmak innovatív szerepét valószínűsíti, hogy a világhírű Audi cégnek több mint 3000, az Adidas-nak, több mint 700 szabadalma van.¹⁰³

Szabadalmi bejelentés megtétele előtt célszerű meggyőződni az adott találmány újdonságáról. A műszaki újdonságnak világviszonylatban kell újnak lennie. Amennyiben lényeges újdonságrontó előzményeket találnak, nincs értelme a szabadalmi bejelentés tételének.

A fejlesztő részéről a következő lépés az iparjogvédelmi tisztasági vizsgálat (freedom to operate), amelynek a feladata annak feltárása, hogy az adott termék az értékesítés célországában nem ütközik-e oltalomba.¹⁰⁴

V.2.3. A védjegyek szerepe

Számos olyan szakterület van, pl. gyógyszeripar, égetett szeszek, édesipari termékek, háztartási vegyszerek, személyautók stb., ahol az újonnan kifejlesztett termékek kizárólag megkülönböztetést biztosító védjeggyel bocsáthatók forgalomba.

A védjegyek fontosságát és innovációhoz kapcsolódását érezteti, hogy a háztartási vegyszereket gyártó Henkel világcégnek 198 országban több mint 110 000 védjegye, a Mercedes

¹⁰⁰ Jobber: i. m. (99), p. 256.

¹⁰¹ A becslések szerint az innovatív műszaki-tudományos vívmányok 10%-a úttörő jellegű, amelyeknél szóba jöhet a szabadalmaztatás.

¹⁰² Jobber: i. m. (99), p. 266.

¹⁰³ Pintz György: Védjeggyel a csúcsra. Pintz és Társai, Budapest, 2010, p. 185, 62.

¹⁰⁴ Molnár, Németh, Mészáros, Belényi: i. m. (77), p. 224.

világcégeknek több mint 500 nemzetközi és több mint 1000 EU-védjegye, az IKEA-nak több mint 70 uniós védjegye van.¹⁰⁵

Az innovatív védjegyválasztás és védjegyhasználat önmagában sikeres. Jó példa erre az, hogy a tisztítószeret gyártó amerikai Lewer Brothers cég textilöblítő szereikhez játékmackót alkalmaz, ráadásul minden országban más és más márkanévet használ: Németország – Kuschelweich, Franciaország – Cajoline; Olaszország – Coccolini; Spanyolország – Mimosin; USA – Smuggle; Japán – Fa-fa.¹⁰⁶

V.2.4. A formatervezési minták szerepe

Ami a formatervezési mintákat illeti, ezek alkalmazása a fogyasztó számára látható termékeknel (bútorok, edények, gépkocsik stb.) a termékinnováció elengedhetetlen része.

A svájci Swatch cég az élénk színek és formatervezési minták alkalmazásával olyan fiatalos arculatot alakított ki, amely világraszóló anyagi sikert hozott.¹⁰⁷

VI. SZÁMADATOK A SZELLEMI ALKOTÁSOK ÉS AZ INNOVÁCIÓ SZEREPÉRŐL AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSÉBEN

Az innováció gazdasági szerepéről, annak hatékonyságáról dokumentálható anyagok állnak rendelkezésre.

Az 1994–2000 közötti időszakban a nyugat-európai országokban az innováció közvetlen hatást gyakorolt a gazdaság növekedésére. Ebben a korszakban az innováció súlya a gazdasági növekedésben 60%-ra volt tehető. Ezt a periódust az innováció 1,2-1,8 százalékpontnyi hozzájárulása jellemezte. A hatás ugyanabban az időszakban meghaladta a 70%-ot.¹⁰⁸

Európában az 1990-es évek elején az immateriális javak összértéke meghaladta az összvagyon egyharmadát. A vállalati érték mintegy 40%-át az immateriális javak teszik ki, amelyek nem jelennek meg az éves mérlegben.¹⁰⁹

A Fortune¹¹⁰ 500 listán szereplő vállalatokról készült 2002-es indikatív felmérés becslései szerint az egyes vállalatok vagyonának 45–75%-a a szellemi tulajdon-jogokból származik. 2009-es becslések szerint az immateriális javak adták az S&P 500-as listáján¹¹¹ szereplő cégek értékének 81%-át, 2009-ben a tíz legnagyobb márka által képviselt érték az EU valamennyi tagállamában a GDP átlagosan csaknem 9%-át tette ki.

¹⁰⁵ *Pintz*: i. m. (103), p. 49, 59, 97.

¹⁰⁶ *Jobber*: i. m. (99), p. 219.

¹⁰⁷ *Jobber*: i. m. (99), p. 210.

¹⁰⁸ *Pakucs János*: A gazdasági növekedés forrása az innováció. *Polgári Szemle*, 2006, 11. sz.

¹⁰⁹ *Idris*: i. m. (80), p. 6.

¹¹⁰ Amerikai gazdasági szaklap.

¹¹¹ A Standard & Poor's amerikai hitelminősítő 500-as toplistája az Amerikai Egyesült Államok értékpapírkereskedelme nyilvánosan jegyzett vállalatairól.

Az Európai Bizottság 2003-ban 49 országra kiterjedő, 37 különböző mutatót tartalmazó tanulmánya¹¹² alapján is megállapítható volt, hogy pozitív összefüggés van a tudományos, műszaki tevékenység és a gazdasági növekedés, illetve a termelékenység növekedése között, amely 0,4-0,6 korrekciós mutatóval volt jellemezhető.

Az összefüggést látványosan alátámasztja *Finnország példája. Finnország high-tech termékek értékesítéséből eredő exportbevétele 2004-ben (11,2 milliárd euró) 3,9 milliárd euróval haladta meg az importból származó technológiára eszközölt kiadásokat (7,3 milliárd euró)*.¹¹³

VII. A SZELLEMI ALKOTÁSOK INNOVÁCIÓRA GYAKOROLT POZITÍV HATÁSÁNAK FELTÁRÁSA A KÖZÖSSÉGI ÉS UNIÓS DOKUMENTUMOKBAN

Az Európai Közösségben mind tudatosabbá vált a szellemi alkotások és az innováció közötti szerves kapcsolat. Ez az összefüggés számos közösségi és uniós dokumentumban is kifejezésre jut.

VII.1. A KÖZÖSSÉGI SZABADALOM ÉS AZ EURÓPAI SZABADALMI RENDSZER: ZÖLD KÖNYV – 1997

Az 1997. évi Zöld könyv¹¹⁴ alapvető célkitűzése, hogy az *élénkítse az innovációt és kreativitást*, növelje a foglalkoztatottságot, *tovább erősítse a szabadalmi rendszer gyakorlati felhasználhatóságát* teljes mértékben figyelembe véve a felhasználók érdekeit.

VII.2. KÖZLEMÉNY AZ INNOVÁCIÓ SZABADALMAZTATÁS ÚTJÁN TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉSÉRŐL – 1999

1999-ben adták közre az innováció szabadalmaztatás útján történő fejlesztéséről szóló közleményt, amely *az európai innováció kulcskérdésének a közösségi szabadalom létrehozását és az európai szabadalmi oltalmi rendszer továbbfejlesztését tekintette*.

VII.3. A JOGÉRVÉNYESÍTÉSI IRÁNYELV AZ INNOVÁCIÓ ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSRŐL – 2004

A 2004-es, a szellemi alkotások jogérvényesítéséről szóló irányelv (2004/48/EK) rendkívül szemléletesen fejezi ki a szellemi tulajdon szerepét: „A belső piac megvalósítása érdekében

¹¹² Third European Report on Science and Technology Indicators 2003. In: *Pakucs*: i. m. (108), 15. jegyzet.

¹¹³ *Peter Herring*: New challenges and old problems call for new ideas. *Riita Antinmäki* (szerk.). High Tech Finland, 2007, p. 10.

¹¹⁴ COM/1997/314/final.

az áruk szabad mozgásának korlátait és a verseny torzulását meg kell szüntetni, és ezzel párhuzamosan olyan környezetet kell teremteni, amely az *innovációt* és a befektetést ösztönzi. Ebben a vonatkozásban *a szellemi tulajdon védelme a belső piac sikerének egyik alapfeltétele. A szellemi tulajdon védelme nemcsak az innováció és a kreativitás ösztönzése szempontjából fontos, hanem a foglalkoztatás fejlesztése és a versenyképesség javítása érdekében is.*¹¹⁵

VII.4. AZ EURÓPAI UNIÓ 2011. ÉVI SAJTÓKÖZLEMÉNYE¹¹⁶

„A szellemitulajdon-jogok szabályozásának megújításával a Bizottság új lendületet ad a kreativitásnak és az innovációnak” c. dokumentum rávilágít a szellemi alkotások jogvédelme és az innováció kapcsolatára. A szellemi alkotásokra vonatkozó uniós szabályozás megújítása keretében „az új szabályok megfelelő egyensúlyt teremtenek egyfelől az *alkotás és az innováció ösztönzése* – például az alkotók díjazása és a befektetések biztosítása révén –, másfelől pedig *a szellemitulajdon-jog által védett árukhoz és szolgáltatásokhoz való legszélesebb körű hozzáférés előmozdítása között*. A helyes egyensúly megtalálása jól érzékelhető változást eredményez a vállalkozások (az önállóan működő művésztől a nagy gyógyszergyártóig) számára *az innovációba való befektetés* ösztönzése tekintetében.”

VII.5. MICHEL BARNIER-NEK, AZ UNIÓ BELSŐ PIACÉRT FELELŐS BIZTOSÁNAK A SAJTÓNYILATKOZATA – 2011

Az Európai Bizottság felső vezetése felismerte, hogy a nem hatékony szabályozás a szellemi alkotások vonatkozásában akadályozza az innovációba való befektetést. „*Senki sem fog az innovációba befektetni, ha a jogokat nem védjük meg*” jelentette ki Michel Barnier, a belső piacért felelős biztos.¹¹⁷

¹¹⁵ A 2004/48/EK jogérvényesítési irányelv preambuluma 1) pontja.

¹¹⁶ Europa-Press Releases: A szellemitulajdon-jogok szabályozásának megújításával a Bizottság új lendületet ad a kreativitásnak és az innovációnak. Reference IP 11/630 Event Date: 24/05/2011.

¹¹⁷ I. m. (116).